

Euskal Literaturaren azterketa 1960-1990

Jesus Maria Lasagabaster

Asko ugaritu dira azkenaldiotan euskal literaturari buruzko azterketa historiko eta kritikoak. Eta, interesgarriago dena, kalitatezko aberaste garrantzitsua dagokio gehiagotze horri. Azpimarragarria da, bestalde, garapen honetan Unibertsitateak izan duen erabateko eragina; ikasleen tesinak eta tesiak, nahiz irakasleen ikerketak direla medio, Euskal Departamenduak ditugu gaur egun euskara eta euskal literatura lantzeko eta aztertzeko lekurik ezinbestekoenak. Beraz, euskal aldizkarietan edo euskal egunkarien literatur suplementuetan egunez egun egiten den eta espezializatua ez den irakurlego bati zuzentzen zaion diskurtso kritiko horri erantsi behar diogu gaur egun kritika unibertsitarioaren mailan prestatzen ari diren azterketa kritikoak, orokorrak nahiz monografikoak.

Hemen, egia esan, kokatu behar dugu goian aipatutarako kalitatezko arazoa: lan unibertsitario batek eskatzen duen maila zientifikoan eta rigurositatean. Horrela sartu dira, edo hobeto,

sartzen ari dira euskal ikerketa literarioetan eredu kritiko modernoak: estrukturalismoa eta semiotika, soziokritika eta harreraren estetika...

Orri hauen helburua euskal literaturaren azterketarako hurbilpen bibliografiko bat ematea litzateke: euskal literaturaren ikerketaren nondik-norakoa erakustea, oro har, nahiz generoko azterketari dagokionez.

Hautaketa baten emaitza da, noski, hemen proposatzen eta komentatzen diren liburuen zerrenda. Beraz, hautaketaren erizpideak berak adierazi eta justifikatu beharko nituzke lanaren hasieran.

Hemen egiten den aukera, jakina, ez da, nabari denez, posible zen bakarra; ez eta onena ere; nik egin dudan bezalako beste asko proposa liteke, zalantzarik gabe. Horrexegatik, beste edozeinena bezain egoki eta onargarria da nirea.

Alde batetik, laburra izan behar zuen zerrendak, honelako lan bati dagokion bezala. Bestalde, literaturaren azterketan har daitezkeen objektu formalak eta ikuspegi metodologiko desberdinak kontutan izan behar ziren, lana bera zabaltzeko eta aberasteko: historia eta kritika, azterketa orokorrak eta partikularrak.

Baztertu egin ditugu azterketa monografikoak, hots, autore bakar batera mugatzen direnak. Eta kontutan hartu ditugunean, izan da, autoreaz gain, edo bera zela medio, aro edo genero baten ikuspegi orokorragoa ematen zelako; Txomin Agirre eta euskal nobelaren sorrera, Lauaxeta eta euskal poesigintzaren eraberritzea dira adibiderik argienak.

Euskal literaturaren azterketen nondik-norakoa ezagutzeko lagungarriak daitezkeelakoan idatzi dira orri hauek. Sistematizazio beharrari dagokio egiten den banaketa: hasteko, azterketa orokorrenak, hots, historiak; gero, azterketa kritikoak; lehen atal batean, edozein aro eta mota tratatzen dutenak; gero, generoka, azterketa mugatuagoak, nobelagintza, poesigintza eta teatroa. Bukatzeko, ahozko literatura.

1. Euskal literaturaren historiak

Euskal literaturaren historiak aipatuko ditut lehen atal honetan; ez guztiak, jakina, oso ugariak ez badira ere. Hala eta guztiz ere, ez da hautaketa erraza izango.

Orain arte idatzi diren euskal literaturaren historiak erizpide desberdinen arabera eginak ditugu eta erabilitako metodologiak ere desberdinak dira batzuetan. Hemen aipatzen direnak ez dira nahitaez onenak; gaurdaino egindakoaren adibide adierazgarri bat izatea izan da hautaketarako erizpidea; eta, bestalde irakurlegoari aukera ematea euskal literaturaren historiografiaren nondik-norakoa nolabait ezagu dezan eta euskal literatura bera eta bere garapen historikoaren ikuspegia sakon, eta neurriren batean, hobeto ezagutu dezan.

1.1. Koldo Mitxelena, aintzindari eta maisu

Kronologikoki lehena eta oraingoz kalitatez onena Mitxelena-ren *Historia de la Literatura Vasca*, 1960an argitaratua eta 1988an berrargitaratua.

Laburpen bat azaldu zen 1958an, G. Díaz Plaja-k zuzendutako *Historia General de las Literaturas Hispánicas* delakoaren bostgarren liburukian.

Bigarren edizioa zela eta, autorearen asmoa izan zen azken hamarkaden euskal literaturari buruzko azterketatxo bat eranstea berrogeitahamar urteetan bukatzen den lehen bertsioari. Tamalez, herioak eragotzi zion eta testua zen zenez azaldu zen.

Jakin badaki Mitxelenak bere historia idaztean zernolako materialak erabil ditzakeen eta zer esan daitekeen eta zer, aldiz, ez, euskal literaturaren historia batek eskatzen duen rigurosotasuna gorde nahi baldin bada. Ez da benetan eraberritzailea Mitxelena-ren historia, ez metodoan ez eta garapen eta bilakaera literarioa azaltzeko moduan ere. Baina ez da mugatzen datu, autore eta testuen, sistematik gabeko pilatze enpiriko batera, kronologikoki bada ere, gure literatur historiografian maiz gertatzen den bezala.

Aipagarria da, bestalde, euskal literaturaren historia artikulatzeko autoreak erabiltzen duen erizpide nagusia. Euskal literaturaren ezaugarriarik nabarienetako bat bere "atipizitatea" bada ere, ezin daiteke beraz pentsa harremanik ez dagoenik inguruetako sistema literario eta kulturekin. Berantkor dugu idatzitako euskal literatura, euskararen heraren egoera soziolinguistikoari atxikituz, baina, hala eta guztiz ere, mendebaldeko kultur sistemari dagokio eta, beraz, analogia handia du berarekin. Dena den, ezin dakizkioke mekanikoki euskal literaturari eta bere garapen eta bilakaera historikoari aplikatu literatura nagusietan aplikagarriak diren eredu berberak. Bi arriskuon erditik pasa da Mitxelena hartutako erizpidea. Berak dioenez, "con medidas de curso internacional" saiatzen da autorea, besteak beste, euskal literatura eta bere gorabehera historikoak neurtzen.

Aintzindari eta maisu dugu honetan ere Koldo Mitxelena. Egia esan, berak aztertzen ez duen zenbait arazo aztertzea eskatuko luke historia literario sakon eta oso batek. Baina, zutik dago oraindik. Mitxelenak alor honetan duela hogeitahamar urte esandako guztia.

Agian, bertatik abiatu dira haren ondotik egindako beste historiak; eta, tamalez, arazoa hobetu gabe, ez bait da hain sinplea Mitxelenak zuen euskararen eta euskal testuen ezagupen zabal eta zorrotza izatea.

1.2. Ibon Sarasola, *Euskal Literaturaren Historia*

Eskertu behar diogu Ibon Sarasolari euskal historiografia literarioa eraberritzeko egin duen ahaleginagatik, nahikoa pobrea izan bada ere emaitza.

Hemeritzigarren mendeko positibismo historikoari bi aukera nagusi kontrajartzen zaio gaur egun, literaturaren historiari dagokionez: bata da ikuspegi formalista; honen erizpidez, literaturaren garapen historikoa eta aldaketak barneko legeen arabera gertatzen dira, sistema literarioari bereziki dagozkionak hain zuzen. Marxismoa da bigarren aukera metodologiko eta ideologikoa.

Marxismoarentzat gainegiturari edo superrestrukturari dagokio literatura, eta horrenbestez gizartearen azpiegitura ekonomikoak baldintzaturik sortzen eta garatzen da. Testuinguru honetan aztertu eta esplikatuz behar da literatura, gizartearekiko harreman-sistema barruan: soziala da, nahitaez, literaturaren historia, edo agian ez da ezer.

Ikuspuntu honetan kokatzen da literaturaren historia soziala, estriktoki analisi marxistaren arabera egiten ez den kasuetan.

Ildo honetatik doa Sarasolaren lana: egin behar zen euskal literaturaren historia soziala modan egoteko, edo eredu berriren bat saiatzeko, bera dugu ausartu den lehena; lan interesgarri eta higienikoa izan da, alde honetatik begiraturik.

Baina praktikan, euskal literaturari buruz ematen den interpretazio sozio-historikoa erabat mekanizista da behin baino gehiagotan, isladaketa-teoriaren arabera eginga, bitartekotasunaren arazoa ia kontutan hartu gabe eta Marxek, eta batez ere Engels-ek, azpimarratzen zuten artearen autonomia erlatiboa ahulduz.

Eta ez da nahikoa izan akats hauek gainditzeko, erdarazko bertsiotan sartu diren zuzenketak eta azalpenak, orriazpiko oharren bidez gehienetan. Gizarte eta literaturaren arteko harremanen interpretazio mekanizista baten gehiegikeriak leuntzeko baliagarri den bakarra izan da, agian, Sarasolak duen literatur ezaguera zabala eta literariotasunerako sentsibilitate zorrotza.

1.3. Santiago Onaindia, *Euskal literatura*

Ezer berririk aportatzen ez badu ere, ildo desberdin batetik doa Onaindiaren lana eta, teorikoki bada ere, alderdi daktikoak azpimarratzen dira, bere euskal literaturaren historia planifikatzean.

Urte askotan zehar euskarari eta euskal literaturari eskainitako izugarriko lanaren erakusgarri bat dugu aita Onaindiaren *Euskal Literatura*.

Sei liburuki txikitan plazaratua, hamaseigarren mendetik gaurdaino euskaraz idatzi duten autore guztiak eta euskal aldizkariak zerrendatu eta aztertu nahi izan ditu egileak, autore bakoitzaren bizitza, idazlanak eta eritzi kritikoak erakutsiz. Eta, zer esanik ez, nahikoa ongi betetzen da helburua; baina, gehiagorik ez. Liburua funtsean autoreen zerrenda besterik ez da, kronologiko-ki eratua, mende edo belaunaldien hurrenkera gordez eta lurralde linguistikoen eta euskalkien arabera banatuz.

Ez dago aparteko erreflexio historikorik, euskal literaturaren garapena edo bilakaeraren zergatia aztertzen duenik, eta, behar bada, aportatzen diren eritzi kritikoak ez dira batzuetan erizpide metodologiko moderno baten arabera egiten, inpresionistak dira askotan, eta zenbaitetan, ez dute azterketa linguistiko hutsaren maila gainditzen.

Azken batean, beste kasu askotan bezalaxe, biltzen den materiala eta informazioa da Onaindiaren aportaziorik aipagarriena, beste euskal literaturaren historiak osatzen dituen hain zuzen.

Alde honetatik, hots, materialen aportazioari dagokioez, hor ditugu aita Villasante-ren *Historia de la Literatura Vasca*, edo, behar bada, *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco* dela-koak literaturari eskaini dizkion bost liburuki mardulak, non, gainera, autore bakoitzaren zenbait testu ere aportatzen bait da.

2. Azterketa orokorrak

Bigarren atal batean euskal literaturari buruzko azterketa orokor batzuk aipatuko ditut, ikuspegi sistematiko eta historiko batetik eginak ez direnak eta, alde honetatik begiraturik, literaturaren historiatzat eman ez daitezkeenak, baina hala ere, euskal literatura oro har, hots, edozein aro edo motatako autore eta mugimenduak aztergai dutenak.

Gehienetan, ikastaro monografikoen hitzaldiak edo hiltzarren baten agiriak izaten dira honelako idazlanak; beraz, autore des-

berdinek idatzitakoak eta, horrenbestez, ikuspegi edo abiapuntu desberdinetatik aztertuak. Nolanahi ere, aipagarriak dira, zeren honelako kasutan erabiltzen diren metodoen desberdintasun eta, behar bada, aberastasuna, autore bakar baten obran ez bait dira ematen gehienetan.

2.1. Euskal Linguistika eta literatura: *Bide Berriak*

Liburu honetan 1977-78 ikasturtean Deustuko Unibertsitateko Donostiako Egoitzean, Filosofi-Letren Fakultateak antolatutako euskal kulturari buruzko ikastaro baten ponentziak ditugu.

Testuinguru historikoa kontutan hartu behar da, liburuan biltzen den materialaren garrantzia neurtu ahal izateko: Transizio demokratikoaren lehen urtetan gaude eta euskal kulturaren azterketa eta zabalkuntza da garaiko erakunde kulturalak gehienik bultzatzen dutena; jakina, gure jatorrizko kulturaren altxorrik bereziena eta garrantzitsuena, hizkuntza bera da, euskara, eta euskararen adierazgarrikerik ederrenetakoa, euskal literatura.

Helburu honi zegokion jasotzen den ikastaroko gaia eta lana, liburuaren bi zatietan biltzen dena: linguistika eta literatura, azken hau delarik guri une honetan interesatzen zaiguna, hain zuzen.

Zenbait azterketa monografikoren bilduma bada ere, gidaritzat har daitekeen hari kronologiko baten aztarnak nabari daitezke, euskal literaturaren bereizgarri orokorretatik hasi, egungo liburu-argitaratzeari dagozkion arazoetaraino, Etxeparengandik pasatuz. Tartean, euskal nobelaren historia, ahozko literatura, euskal poesia...

Autoreei bagagozkie, literaturaren azterketen eremuan eragin berezi eta erabatekoa duten izenak: Mitxelena, Haritschelhar, J.M. Lekuona, I. Sarasola...

Ez da azterketa sistematikoa, ez eta historikoa ere. Hala eta guztiz, euskal literaturaren historian ezinbestekoak diren aldi eta autoreak aztertzen dira. Bereziki aipagarriak, alde honetatik, Mitxelenaren bi lanok: *Euskal literaturaren bereizgarri oroko-*

rrak, eta *Euskal literaturaren kondairarako oinarriak*. Mitxelenaren beraren *Historia de la Literatura Vasca* ezagutzen duenari ez dio gauza berezirik aportatuko, baino euskal literaturaren historiarako sarrera riguroso eta sugerenteak ditugu Mitxelenaren lantxo hauek.

Esan dezagun, bukatzeko, euskal literaturari eskaintzen zaion zatiak, berrehun orri baino gehiago duela.

2.2. *Hacia la literatura Vasca*

Liburu honetan 1987an ospatu zen II Euskal Mundu-Biltzarreko Literatura Kongresuaren hitzaldiak eta txostenak biltzen dira.

Hasieratik argitu eta nolabait justifikatu behar dena titulua bera da hain zuzen, "Hacia la literatura vasca", Literatur-Biltzarrearen titulua izan zena bestalde.

Antolatzaileen eritziz, helburua ez zen Euskal Literaturaren Biltzarre bat egitea, Euskal Literaturarako bat baizik. Baliteke nabardura hau nahikoa teorikoa izatea; hala ere, helburua zen, hain zuzen, Euskal Literaturaren azterketarako oinarri eta laguntzaile emankorrak izan litezkeen eta izan behar duten elementu batzuk kontutan hartzea, eta haiekin, euskal literatura aztertzeko, testuinguru riguroso eta indartsu bat finkatzea.

Lehenik, alderdi metodologikoak. Ezin da, gaur egun, euskal literatura, beste edozein literatura bezalaxe, aztertu tresneria metodologikorik gabe. Eta garaia da gaurko diskurtso kritikoaren eremuan erabiltzen ari diren eredu metodologikorik modernoek eta kontrastatuak erabiltzeko. Hasi dira, piskanaka-piskanaka, erabiltzen, baina II Euskal Mundu-Biltzarrea zela eta, aukera ezin hobea zen literatur azterketen eremu metodologiko horretan sartzeko eta autorerik ospetsuenetako batzuk gurekin izateko: Hans Robert Jauss eta Harreraren Estetika, Gilbert Durand eta Kritika Mitologikoa, Jonathan Culler eta Dekonstrukzioa...

Helburu honi dagokio, hain zuzen, liburuaren lehen zatia: *Teoría y metodología*.

Bigarrenak, *Literatura vasca e intertextualidad*, gaur egun literatur azterketetan gero eta garrantzi handiagoa hartzen ari den kontzeptu nagusi bat euskal literaturaren ikerketek bereganatzea du helburu.

Testuen arteko harremanak, dependentziak, eraginak, etabar adierazten ditu "intertestualitate" kontzeptu honek: testu singularrak beste askoren testuinguruan kokatzen da eta bere argitan, zabaldu eta sakondu egiten dira testuaren sorrera bera eta esanahia.

Literaturaren kontzepzio intertestual horren arabera aztertzen da euskal literatura, Romantizismotik gaurdaino, nobelagintza eta poesigintza.

Euskal literaturaren berezitasuna eta, behar bada, nolabaiteko "atipizitatea" azpimarratu behar badira ere, ekialdeko kulturari dagokio, eta sistema horren barruan da azalgarria bere funtzionamendu eta bilakaera.

Beraz, aldika eta generoka, euskal literatura eta sistema literario zabalago bat —Espainiakoa eta europarra— txandakatu egiten dira liburuaren bigarren partean, non bion arteko antzekotasunak eta desberdintasunak, paralelismoak eta desorekak nabari daitezkeen, euskal literaturaren erreferentzia genetikoak, formalak eta semantikoak zabalduz.

Hirugarren parteak *Literaturas tradicionales y populares* gaiari dagokio. Hemen ere azterketa ez da mugatzen euskal eremuan gertatu eta gertatzen ari dena, baizik eta, metodologiaren aldetik batez ere, literatura tradizionalen jarraipen, garapen eta bilakaerari dagozkion arazoak kontutan hartzerak.

Zer esanik ez, liburu honen garrantzia erabatekoa dugula gaur euskal literaturaren azterketen alorrean: bai gaien azterketan erakusten diren sakontasun eta rigurositateari, bai eta azterlarien maila zientifikoari bagagozkio; beraz, irakurleko espezializatu samarrari zuzentzen zaio nolabait.

3. Euskal literatura generoka

Mota edo genero desberdinetan sailkatua izan da literatura betidanik: lirika, epika eta dramatika.

Genero-nozioa, zerbait historikoa dena, dezente aldatu da historian zehar. Generoen arteko mugak erabat ezabatu ez badira ere, nahikoa ilunak dira askotan, eta honenbestez gaurko Poetikari krisi larrian dagoen kontzeptua da.

Hala eta guztiz ere, onartu egiten dira praktikan genero nagusi tradizionalak eta nahikoa erabilgarri eta emankorrak azaltzen dira gaur egun edozein literaturari buruzko diskurtso historikoan nahiz kritikoan.

Hori bera ia euskal literaturan nabaria da, eta, behar bada, bestetan baino areago. Behin baino gehiagotan generoetara jo dute euskal literaturaren historiagileek beren materiala sailkatu eta sistematizatu ahal izateko beraz, euskal literaturaren historia hainbeste generoen historietan banatu edo sakabanatu egiten da, ezen, nolabait, bizkarrezur bakar baten funtzioa galtzen bait da. Honetan legoke, nire ustez, honen arrazoia: "periodizazio" rigurosoa eza. Ezin dakizkioke euskal literaturari mekanikoki aplikatu beste sistema literarioetan erabilgarriak diren literatur periodoak; eta, aldi berean, ez da argi eta garbi ikusten zernolako periodizazioa aplikatu beharko litzaiokeen euskal literaturaren garapen historikoari.

Eragozpen honetatik ateratzearen, aukera bat da mota edo generokako azterketa.

3.1. Euskal nobelagintza

3.1.1. Gotzon Garate, *Euskal Elaberrien kondaira*

Bi liburuki argitaratu du dagoeneko Garatek, bere euskal elaberriaren kondaira honen barnean.

Lehenengoan euskal eleberrigintzaren hasiera aztertzen du eta sarrera orokor baten ondotik, Jean Baptiste Elissambururen *Piarres Adame* eta Resurrección María de Azkueren *Bein da betiko* testuak aztertzen ditu.

Bigarren alean, Txomin Agirrerren lehenbiziko nobela, *Auñamendiko Lorea*, aztertzen da.

Ez da propioki euskal nobelaren historia Garatek egiten duena. Alde batetik, sarrera gisa ematen diren ikuspegi orokorrak nahikoa azalezkoak dira eta behar bada, ez dira nobelagintza baten historia riguroso bat oinarritzeko gauza; ez dira kontutan hartzen, esate baterako, gaur egun literatur historiari eskaintzen zaizkion aukera metodologiko desberdinak: positibista, soziologikoa, formala, edo, azken aldiotan saiatzen ari den harrera-historia. Beraz, nabaria da autore eta testuen tratamenduan metodo historiko baten eza. Bestalde, testuen azterketan, elementu formalak eta baliapide retorikoak edo narratiboak aztertzen dira gehiengotan, testuen kontestualizazio historiko eta soziala baztertuz.

Horregatik diogu bi liburutxo hauetan eskaintzen zaiguna, izenburuaren beraren kontra, ez dela euskal nobelaren edo eleberraren historia kontutan hartzen diren autore eta testuei dagokionez, noski, baizik eta hiru testuen azterketa imanentea, historikoa baino gehiago. Kasu batean, *Bein da betiko* testuarenean hain zuzen, iturriak laburki aipatzen badira ere, ez da planteatzen testuen genesis edo sorkuntzaren arazoa.

3.1.2. Ana Toledo, Domingo Agirre: *Euskal eleberraren sorrera*

E.U.T.G.ko Filosofi-Letren Fakultatean defendatutako doktorego-tesia dugu liburu hau, eta argi dago "tesi" izate honek, azterketaren sakontasunean, metodologiaren rigurositatean eta, behar bada, liburuaren aparteko lodieran ere datzala.

Agirre eta bere nobelagintza liburuaren aztergai nagusia badira ere, azterketa ez da mugatzen, hala ere, testuak bere baitan edo isolaturik kontsideratzera. Lehen zatian euskal fikziozko prosaren sorrerari buruzko azterketa sozio-literarioa aparte egiten da.

Zati soil honek justifikatuko luke —nire ustez— azterketa, honako hiru arrazoiengatik: lehena, erabiltzen diren datu eta elementuen ugaritasunagatik; bigarrena, tratamendu metodologikoaren rigurositateagatik; eta, hirugarrena eta azkena, honako azterketa sozio-literarioa lehen aldiz egiten delako. Hain seriotasun handiz egina dago non aportazio honek erabateko garrantzia izango bait du hemendik aurrera euskal narratibaren historia ulertu nahi duen edonorentzat.

Euskal nobelagintzaren "prehistoria" exhaustiboki aztertzen da.

Nobelagintzaren prehistoriatzat hartzen dugu euskal prosa narratiboaren sorrera: fabulak eta legendak, kontaketa laburrak, Lore-Jokuetan saritzen diren prosazko lantxoak...

Ordurarte gai erlijiosoetaz arduratzen zen euskal prosa, sekularizatu egiten da; irakurgai berriak sortzen dira, aurreko tratatu aszetikoak ez bezala, eta, neurri berean, irakurlego berri bat ere agertzen da, literatura "zibila" irakurri nahi duena. Honela prestatzen da "humus" edo lurra nobelaren sorrerarako.

Testuinguru honetan kokatzen du Ana Toledok Agirrerren nobelagintzaren azterketa: exhaustiboki aztertu bada euskal prosa narratiboaren sorrera, exhaustiboki ere aztertzen dira Agirrerren hiru nobelak: *Auñamendiko Lorea*, nobela historiko erromantikoa, eta euskal ohiturazko nobelagintzaren paradigma diren beste bi testu famatuak: *Kresala* eta *Garoa*.

Azterketarik onenentzariko bat dugu, zalantzarik gabe, Ana Toledorena, kritika unibertsitarioaren mailan, eta metodologia-
ren rigurositate eta aberastasuna direla eta, bide berri bat irekitzen duena euskal nobelagintzaren azterketarako.

3.1.3. *Antología de la narrativa vasca actual*

Berez, erdal irakurlegoari zuzentzen zaio antologia hau, gaur egungo zenbait euskal kontalari edo nobelari nagusiren testuak erakutsiz. (Duela hilabete batzuk, ingelesez argitaratu da, Renoko Unibertsitatean)

Hamar dira hautatutako autoreak eta, edozein antologiatan gertatzen den bezala, eztabaidagarria da hautaketa bera, bai autoreak eta bai testuak ere. Hauek, euskaraz eta gazteleraz azaltzen dira.

Liburu honetan interesatzen dena, hurbilpen bibliografiko honi dagokionez, ez da, jakina, antologizatzen diren autoreen zerrenda, edo azaltzen diren testuak, baizik eta sarrera gisa eskaintzen den azterketa, *Introducción a la narrativa vasca actual* nik neuk egina.

Gorago esan bezala, erdal irakurlegoari zuzenduta dago azterketa, eta beraz, euskal irakurlearentzat ezagunak diren erreferentzia asko ematen dira, testua ulergarri egiteko beharrezkoak izan direnak.

Euskal narratibaren sorrera bultzatzen duten elementu nagusien aipamen laburra egiten da, euskal nobela modernoari buruzko diagnostiko bat egitearren: Euskal narratibaren eraberritzearen lehen aztarnak, eredu berrien hilaketa, euskal nobelagintza modernoaren lehen garapena, nobela lirikoaren garrantzia eta, azkenik, euskal narratibaren etorkizuna.

Azterketa, deskriptiboa da, haina funtsean genero baten historia azaldu nahi da, oso laburra bada ere historia horren iraupena, apenas hogeitahamar urtekoa alegia.

Nahikoa interesgarria izan daiteke azterketatxo hau egungo euskal nobelagintzaren jokaera narratibo eta, behar bada, tematikoak ezagutzeko, eta gure narratibaren nondik-norako alderdi nagusiak piska bat sakontzeko.

3.2. Poesigintza

3.2.1. Jon Kortazar, *Teoría y práctica poética de Lauaxeta*

Nahiz eta Lauaxetaren poesigintzari buruzko azterketa monografikoa izan, toki egoki bat aurkitzen du orri hauetan Kortazarren liburu honek.

Lauaxetaren poesiaz gain, erabat interesgarria bait dugu garaiko egoera literarioa, poesigintzari dagokiona batez ere, eta poesigintzatik edo poeten aldetik euskal literatura eta poesia eraberritzeko eta gaurkotzeko egiten diren ahaleginak, Orixe eta Lauaxeta ahalegintze horren ezinbesteko lekuko direlarik.

Lehenbiziko zatia —"Teoría Poética"— 1932an, Orixe eta Lauaxetaren artean sortzen den estabaidaz hasten da; gaia, zer den klasizismoa eta zer poesia klasikoa. Eztabaidaren alderdi historiko eta teorikoa aztertuz, nola sortzen eta osatzen ari den Lauaxetaren teoria poetikoa erakusten saiatzen da Kortazar; eta marko honetan dira ikusgarriak gero bere praktika poetikoan azaltzen diren oso tradizio poetiko aberats baten oihartzunak: Greziatik hasi eta "poesía pura" delakoan bukatuz, Alemaniako erromantizismoa eta Frantziako parnasianismoa eta sinbolismoa berrak direlarik; ahaztu gabe, jakina, Lauaxetarengan poesia herrikoia duen erabateko eragina.

Ez dira tamalez normalak euskal poesigintzari buruzko azterketetan Kortazarrengan bezalako urruntze historikoa eta erreferentzia kulturalak. Eta hauxe da, nik uste, inportanteena gara hartako euskal poesigintzaren eta ez bakarrik Lauaxetarengan benetako testuinguru poetiko eta kulturala. Nobelagintza ez bezala, *moderno*a izaten saiatzen da euskal poesigintza eta moderno da agian. Une poetiko hori ezagutu ahal izateko erabat interesgarria da Kortazarren azterketa, Lauaxetaren poesiaz gain.

Honi bagagozkio, aipagarriak dira Lauaxetaren bi poema-liburuak —*Bide barririk* eta *Arrats beran*— astertzean erabiltzen diren ikuspegi metodologikoak, hemen ere azterketaren sorreran dagoen doktorego-tesiaren eragina nabari delarik. Eredu semiotikoaren ardatz nagusiak hartzen dira oinarritzat, baina eredu honen mugak gainditu egiten dira kritika mitologikora joaz, Lauaxetaren unibertso poetikoaren ahalmen adierazgarria eta giltzarri sinbolikoak erakusteko: landa/hiri oposaketa, bidaia, denbora, inimiziazio-ritoak...

3.2.2. Jon Kortazar, *Laberintoaren orotmena. Gure garaiko olerkigintzaz*

Ez da liburu hau gaurko euskal poesiari buruzko historia bat; ez eta azterketa sinkroniko sistematiko bat ere. Erabat bestelakoa dugu egilearen asmoa eta liburuaren egitura. Ez dezagun ahantz haren genesisia edo sortzea: garai desberdinetan eta bost bat urtetan zehar egindako artikulua ditugu liburuaren zazpi kapituluak osatzen dituztenak.

Hala ere, eman ematen da gaurko euskal poesigintzari buruzko ikuspegi orokor bat, sistematikoa ez bada ere. Baina, lehen lau kapituluetan irakurleak atera lezakeen ondorioa nahikoa ideia bete eta zorrotza izango da euskal poesiaz, zeharkakoa bada ere: konpromezu-poesia, poesigintza gaztea...

Ikuspegi orokor honen ondotik, euskal poesigintzaren hiru izen nagusi: Jon Mirande, Juan Mari Lekuona, Bernardo Atxaga...

Lehenaren ironia, bigarrenaren bikaintasun poetikoa, hirugarrenaren "inora ez daraman bidaia", *Etiopia* liburuaren mami simbolikoa adierazi nahi duen formula polita.

3.3. Euskal teatroa

Euskal teatroa, hobe, literatura dramatikoa, ez da lirika edo narratiba bezain ugari eta garrantzitsua; beraz, hari buruzko bibliografia kritikoa edo historikoa ere urriagoa dugu.

Euskal teatroaren eramuan, erabateko garrantzia du Zube-roan urtez urte gordetzen den pastoralen tradizio herrikoiak, bibliografiaren bat sortarazi duena hain zuzen.

Bestalde, azpimarragarria da gaur egun gure artean gero eta zabalkunde handiagoa hartzen ari den bizitza teatrala, taldeak, sariak, topaketak, subentzioak, e.a. direla medio.

Baina literatura dramatikoari dagokionez, urria da gure panorama kopuruz eta pobrea kalitatez; sariketa literarioetan normala da teatroari dagokion saria eman gabe geratzea; izugarritz-

ko desoreka nabarmentzen da idazten eta antzezten denaren artean. Jakina, ez da bakarrik euskaraz antzezten, erdaraz baizik gchienetan. Horrenbestez, maila berdinean egin beharko litzateke erkaketa, hots, maila literarioan: honetan ere diferentzia da nabaria; askoz hobetagoa da euskal poesigintza edo narratiba literatura dramatikoak baino. Kasuren bat izan ezik ez bide zaie interesatzen euskal idazleei teatroa edo behintzat teatro idaztea.

3.3.1. Antonio María Labayen, *Teatro euskaro*

Euskal teatroaren patriarka dugu Antonio María Labayen autorea nahiz historigile bezala. Gure ikuspegi bibliografiko honetan ez zaigu interesatzen Labayenek idatzitako teatroa, bere lan kritikoak eta historikoak baizik.

Alor honi dagokio hain zuzen *Teatro euskaro* idazlana, bi aletan, 1965ean argitaratua. Hemen biltzen dira Labayenen euskal teatroari buruzko azterketa gehienak.

Lehen alearen izenburua "Notas para una historia del arte dramático vasco" da. Nabartu egiten du egileak bere lanaren izaera: ez da benetako historia, baizik eta historia baterako sarrera, materialak, nahiz eta lehen zatian, euskal teatroaren urrats nagusiak kronologikoki erakutsi, Zuberoako pastoral eta maskaradekin hasiz eta 1945-1965 urteen arteko bizitza teatralarekin bukatuz. Hortik zati honen titulua: *Bosquejo histórico del arte dramático vasco*.

Bestalde, azpimarratu behar da Labayeni interesatzen zaiona ez dela euskal literatura dramatiko hutsa, baizik eta teatroa, arte dramatikoak, autoreak, noski, barne. Alde honetatik, erabat modernoa deritzaigu Labayenen ikuspegia: ekintza teatralaren mende dago berez literatura dramatikoak, eta antzokia da, ez liburua, bere toki berezia.

Bigarren liburukiaren azpigituluak —*Entrevistas, Reseñas, Crónicas*— argi eta garbi adierazten digu zernolakoa den bertan sartzen den materiala. Oso mota desberdinetakoa da eta, pentsa liteke,

bigarren mailakoa dela zenbait kasutan; baina lehenengotik azkenengoraino, garrantzi handikoa euskal teatroaren historian.

Funtsean, Labayenen idazlan honetan zehar nabari daitekeen hari nagusia euskal teatroaren historia batena da benetan, autorearen asmoa apalagoa bada ere, bertan bait daude historia riguroso baterako oinarri nagusi eta, nolabait, ezinbestekoak.

Oso interesgarria da ere bigarren liburukiaren bukaeran erantsen den katalogoa; 1795tik 1965ra argitaratu edo antzetzutako euskal testu dramatikoak biltzen dituena. Osatu egin du Labayenek 1928. urte arte José Aranek prestatu zuen zerrenda.

3.3.2. Patri Urkizu, *Euskal antzertia*

Euskal teatroaren historiarik osatuena dugu oraingoz Urkizurena, autorearen beraren aurreko *Euskal Teatroaren historia*, 1975ean argitaratua hobetu eta osatzen duena.

Honako eskaintzaz irekitzen da liburua:

“Labaien eta Larzabal jaunei, Hego eta Iparreko Euskal Antzertiaren bi habe nagusiei, esker onez”.

Eta benetan, Labayen eta Larzabal ditugu euskal teatro eta bere historiaren zutabe nagusiak, Bidasoaren alde batean eta bestean. Biok, teatrogile eta teatroaren historigileak, pizturik izan zuten, bizitzan zehar, euskal teatroarekiko grinaren sua.

Baldin eta Larzabalen liburua —*Gure Antzertia* (1966)— komentatu ez ba dut ere, erabateko garrantzia du Iparraldeko teatroa ezagutu ahal izateko.

Patri Urkizuren liburua material ugariagoz egina da eta ikuspegi modernoago batetik begiratzen zaie euskal antzertiari eta bere problematikari. Bete egiten da, alde honetatik, Labayen eta Larzabalengan dagoen azter-perspektiba.

Hala ere, euskal teatroari dagozkion testu eta autoreak, ekin-tzak eta gainerako datu nagusiak pilatu egiten dira kronologikoki, ia gaurdaino, benetako erreflexio historikoa sistematikoki

egin gabe eta edozein teatrogintzaren historiarako erabat ezinbestekoa den kontestualizazio historiko eta kulturalik gabe ere. Esaterako, sistema literarioarekin teatroak dituen harremanak eta menpekotasunak, teatro-komunikazioaren alderdi soziala eta, behar bada, ideologikoa, aintzinako teatro herrikoiairen iraunkortasunak planteatzen dituen arazo estrukturalak eta soziologikoak, e.a.

Gogoeta sozio-historiko sakonago baten eza nabarmentzen zaio oraindik euskal teatroaren historiari; eta euskal teatroa hain ongi ezagutzen duen Patri Urkizu bera da gauza —beste inor baino gehiago— horrelako gogoeta egiteko.

Euskal antzertia liburua bi zatitan banatuta dago: lehenengoan, teatro-forma herrikoiak aztertzen dira: pastoralak, astolas-terrak, ihauterietako tragikomeriak... Bigarrenean, aldiz, teatro landua, autore zaharregandik hasiz —Barrutia, Muniñe— eta hemeretzigarren mendeko bukaeran abiatzen den euskal teatroaren pizkundeaz —Soroa, Alzaga...— jarraituz.

Bukaeran, katalogo alfabetikoa dugu, eta, espero zenez, labayenena osatu du Urkizuk 1984ra arte luzatuz.

Oso interesgarria da autoreak katalogo honi ezarritako eranskina, itzulpenen zerrenda biltzen duena: erdarazko autoreak, itzulzaileen izenak eta euskarazko tituluak jasoz. Gure antzokietara igotzen diren testu dramatikoak itzulpenak dira askotan. Honelako testuak ez dagozkio, dudarik ez, euskal literatura dramatikoari, baina bai gure teatro-historiari, teatro baten historia osatzen duena ez bait da bakarrik testua. Horregatik da garrantzitsua patri Urkizuren liburuan eskaintzen zaigun itzulpenen zerrenda.

4. Ahozko literatura

Literatura hitza entzuten dugunean, idatzitako literaturan pentsatzen dugu gehienetan, beti ez esateagatik.

Hala ere, idazkeraz aparte, badago beste literatur iturri ugari eta naro bat, herrikoia eta ahoz aho zabaltzen eta gordetzen dena, ahozko literatura, euskal kasuan hain garrantzi handia izan duena denboran zehar, eta gaur bertan ere, hizi-bizirik dagoena zenbait generotan.

Horregatik, ezinbestekoa zen honelako lan batean atal bat eskainzea ahozko literaturari.

Bukaerarako utzi badugu ez da, noski garrantzirik ez duela-ko. Egia da gure kultura libururarena dela, irudiarena gero eta pisu handiagoa hartuz doan arren; beraz, idatzitako literaturaren funtzio estetikoa, eta aldi berean, soziala eta kulturala, ahozkoarena baino erabatekoagoa dugu zalantzarik gabe.

Dena den, bertsolaritza eta Zuberoako herri-teatroa aipatu haizik ez ditugu egin behar konturatzeko zernolako tokia betetzen duen Euskalerrriaren bizitza kulturalean ahozko eta herri-literaturak.

4.1. Juan Mari Lekuona, *Ahozko euskal literatura*

Ahozko euskal literaturaren azterketa aipatzea Lekuona leinua aipatzea da: "zaharra" lehenik, On Manuel, ahozko eta herri euskal literaturari hainbeste lan, eta hain handia, ardura eta maitasuna eskaini zizkiena bere bizitza luze eta oparotan zehar; bere *Literatura oral vasca* lekuko. Gero, Lekuona "gaztea", poeta bikaina, bertsolari trebea, eta euskal poesigintzaren eta ahozko euskal literaturaren azterlari zorrotza.

Komentatzen ari garen liburuan ahozko literaturari buruzko ikuspegi orokor bat ematen zaigu jenerokari.

Azpimarragarria da benetan lehen kapituluak duen interesa: bertan, egileak ahozko literaturaren osagaiak aztertzen ditu, alderdi sozio-kulturala, literarioa eta historikoa bereiziz.

Ahozko literaturari bereziki dagozkion baliapide teknikoek gain, oso garrantzi handikoak ditugu, adibidez, tradizio-altxorra

eta bere gorabehera historikoak, entzulegoa eta bere funtzioa ahozko komunikazio literarioan, egileak berak landu behar dituen gaitasunak edo menperatu behar dituen teknika bereziak, e.a.

Hurrengo kapituluetan, Lekuonak ahozko euskal literatura-ren forma edo mota desberdinak aztertzen ditu, banan-banan: koplak zaharrak, erromantzeak, bertsolaritza, herri-teatroa... Eta kasuen arabera, barneko bereizgarri testualak, gizarte-ingurua, entzulegoarekiko arazoak, historia, e.a. kontutan izanik.

J. M. I.

NOTAS BIBLIOGRAFICAS SOBRE EL ESTUDIO DE LA LITERATURA VASCA

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES SUR L'ETUDE DE LA LITTERATURE BASQUE

A lo largo de estos tres últimos lustros han aumentado no sólo cuantitativamente los estudios históricos y críticos de la literatura vasca, sino también cualitativamente. En opinión del profesor Lasagabaster, los estudios han ganado en categoría científica y en rigurosidad gracias a la Universidad. Hoy día, además de la divulgación en revistas y suplementos literarios de periódicos, se publican muchas tesis, tesinas e investigaciones de profesores universitarios.

En la selección de las obras para el análisis, el autor ha tenido en cuenta tanto el objeto formal como la perspectiva metodológica. No analiza, en cambio, los estudios monográficos de autores sino en los casos en que abarca una época o un género literario.

Los primeros capítulos del artículo estudian las historias de la literatura vasca y los estudios generales, para pasar a continuación al estudio de la literatura vasca por géneros: la novela, la poesía, el teatro. El estudio se cierra con una referencia a la literatura oral, destacando la obra de Juan M. Lekuona.

Tout au long de ces trois derniers lustres, les études historiques et les critiques de la littérature basque ont augmenté non seulement au point de vue quantitatif mais aussi qualitativement. Selon le professeur Lasagabaster, les études ont gagné en catégorie scientifique et en rigueur grâce à l'université. De nos jours, outre la divulgation dans des revues ou dans les suppléments littéraires des journaux, beaucoup de thèses, mémoires, recherches sont publiés par des professeurs d'université.

Dans la sélection des travaux pour l'analyse, l'auteur a tenu compte aussi bien de l'objet en question que de la perspective méthodologique. En revanche, il n'analyse pas les études monographiques d'auteurs sauf si elles s'occupent d'une époque ou d'un genre littéraire.

Les premiers chapitres de l'article étudient l'histoire de la littérature basque et son étude générale pour passer ensuite à l'étude de celle-ci par genres: le roman, la poésie, le théâtre.

L'étude termine en se référant à la littérature orale, et souligne l'oeuvre de Juan M. Lekuona.